

Het kwartet

Clare Mac Cumhail &
Rachael Wiseman

Het kwartet

Hoe vier vrouwen de filosofie
opnieuw tot leven wekten

Vertaald uit het Engels door
Rogier van Kappel en
Ruud van de Plassche

Ambo|Anthos
Amsterdam

Inhoud

	Voorwoord	9
	Spelers	17
PROLOOG	Trumans eredoctoraat OXFORD MEI 1956	19
1	Op proef OXFORD OKTOBER 1938-SEPTEMBER 1939	31
2	Studeren in oorlogstijd OXFORD SEPTEMBER 1939-JUNI 1942	85
3	Wanorde en ontberingen CAMBRIDGE EN LONDEN JUNI 1942-AUGUSTUS 1945	133
4	Park Town OXFORD, BRUSSEL, GRAZ, CAMBRIDGE EN CHISWICK SEPTEMBER 1945-AUGUSTUS 1947	183

5	Een gezamenlijk 'Nee! OXFORD EN CAMBRIDGE OKTOBER 1947-JULI 1948	235
6	Terug naar het leven OXFORD, CAMBRIDGE, DUBLIN EN WENEN OKTOBER 1948-JANUARI 1951	271
7	Metafysische dieren NEWCASTLE EN OXFORD MEI 1950-FEBRUARI 1955	309
EPILOOG	Trumans eredocoraat, opnieuw OXFORD MEI 1956	361
	Nadien	371
	Noten	379
	Bibliografie	427
	Meer lezen	437
	Lijst van illustraties	439
	Dankwoord	441
	Register	445

Voorwoord

De geschiedenis van de Europese filosofie is doorgaans het verhaal van de ideeën, visies, verwachtingen en angsten van mannen. Het is ook het verhaal van de ideeën, visies, verwachtingen en angsten van mannen die – over het algemeen – een ongewoon geïsoleerd bestaan hebben geleid, ver weg van vrouwen en kinderen. ‘Vrijwel alle grote Europese filosofen waren vrijgezel,’ schreef de filosoof Mary Midgley in 1953.¹ Dit was de eerste zin van een script voor een radiolezing die was besteld door de BBC maar werd afgewezen: Mary’s beschouwing over de huwelijkse staat van filosofen was een ‘triviale, irrelevante inbreuk van huishoudelijke aangelegenheden op het intellectuele leven’, vond de producent.² Wat Mary echter betoogde was dat het voor de westerse filosofische traditie zo kenmerkende solipsisme, scepticisme en individualisme zouden ontbreken in een filosofie die werd geschreven door mensen die intieme vriendschappen hadden onderhouden met echtgenoten en minnaars, zwanger waren geweest, kinderen hadden opgevoed en een rijk, druk en afwisselend leven hadden geleid.

Dit boek vertelt een verhaal waarin vier vrouwelijke filosofen en hun vriendschap centraal staan. Mary Midgley (geboren Scrutton), Iris Murdoch, Elizabeth Anscombe en Philippa Foot (geboren Bosanquet) werden volwassen in een bijzonder tumultueuze periode van de twintigste eeuw. Geboren toen de Eerste Wereldoorlog net was afgelopen, begonnen ze hun filosofiestudie aan Oxford University kort nadat Hitlers soldaten Oostenrijk waren binnengevallen. Mary verbleef zelfs in Wenen toen de soldaten arriveerden: ze was daarheen gereisd om haar Duits op te halen voordat ze naar de universiteit ging, nadat de lerares van haar school haar had verzekerd dat de moeilijkheden in Europa wel zouden overwaaien. Ze ging terug naar huis toen in de

winkeletalages bordjes verschenen met de tekst: KOMT U HIER ALS WARE DUITSER BINNEN, LAAT UW GROET DAN ‘HEIL HITLER’ ZIJN.³ De gebeurtenissen die zich de volgende jaren voltrokken, zouden het aanzien van de mensheid veranderen: nazisme, de Holocaust, totale oorlog, Hiroshima en Nagasaki. Deze generatie zou worden geconfronteerd met een mate van menselijke ontarding en chaos die haar voorgangers voor onmogelijk hadden gehouden.

Iris Murdoch constateerde dat Franse en Britse filosofen heel verschillend leken te reageren op de postnazistische realiteit. De Franse naoorlogse filosofie en literatuur waren doortrokken van de ervaringen van de bezetting.⁴ Waar Jean-Paul Sartre in zijn filosofie de morele en politieke implicaties van vrijheid onderzocht en poogde te doorgronden of authenticiteit en oprechtheid mogelijk waren geweest voor degenen die onder het Vichy-regime hadden geleefd, hadden de Britten een dergelijke crisis niet gekend. De mannen van Oxford konden toen in 1945 hun oorlogswerk erop zat gewoon de mouwen opstropen en verdergaan waar ze gebleven waren.

De taak die ze zich als jonge mannen hadden gesteld, voordat de oorlog tussenbeide kwam, was bepaald gedurfd: de studie die voorheen bekendstond als ‘filosofie’ tot de grond toe afbreken en vervangen door een nieuwe verzameling logische, analytische en wetenschappelijke methoden, die tezamen logisch positivisme werden genoemd. Speculatief metafysisch onderzoek – het streven naar kennis van de menselijke natuur, moraal, God, werkelijkheid, waarheid en schoonheid – moest plaatsmaken voor verheldering en linguïstische analyse in dienst van de wetenschap. Voortaan waren alleen nog vragen toegestaan die langs empirische weg konden worden beantwoord. Metafysische vragen als ‘Wat is de zin van het menselijke bestaan?’, ‘Hoe moeten we leven?’, ‘Bestaat God?’, ‘Is tijd een reëel fenomeen?’, ‘Wat is waarheid?’, ‘Wat is schoonheid?’ overschrijden de grenzen van wat we kunnen meten en waarnemen, en werden daarom bestempeld als ‘onzinnig’. Ook het oude filosofische beeld van de mens als een spiritueel wezen wiens leven gericht is op God of het Goede, en voor wie filosofie het streven is om de fundamentele structuur van de werkelijkheid te doorgronden, werd bij het oud vuil gezet. Daarvoor in de plaats kwam de zienswijze dat mensen ‘efficiënte berekenende machines’⁵ waren: individuen wier verstandelijke vermogens hen in staat stelden hun rommelige dierlijke aard te overstijgen om orde en redelijkheid te brengen in een voor het overige brute en vormloze wereld. Er werd verkondigd dat er geen echte filosofische problemen be-

stonden: vragen die zich niet leenden voor wetenschappelijk onderzoek waren gênante schijnproblemen of het gevolg van begripsverwarring.

Als de oorlog er niet tussen was gekomen hadden Mary, Iris, Elizabeth en Philippa zich misschien wel aangesloten bij de mannen in hun poging die heerlijke nieuwe wereld in te luiden, waarin de filosofie was ontdaan van poëzie, mysterie, geest en metafysica. Of wat waarschijnlijker is: ze zouden hun diploma's hebben behaald en in de overtuiging dat het vak niets voor hen was afscheid hebben genomen van de filosofie, zoals zoveel jonge vrouwen nog steeds doen. Wat er in plaats daarvan gebeurde was dat de jonge mannen en de 'Grote Beesten' van de Britse filosofie (A.J. Ayer, Gilbert Ryle en J.L. Austin) uit Oxford werden weggerukt en overgeplaatst naar Whitehall en het ministerie van Oorlog. Onze vier vriendinnen bleven achter om hun studie te voltooien in een ontwricht Oxford, dat wemelde van evacués uit Londen en vluchtelingen uit Europa. En de filosofie begon weer tot leven te komen. De oude metafysici hadden de vrijheid herwonnen om over poëzie, transcendentie, wijsheid en waarheid te spreken. De gewetensbezwaarden vroegen zich af wat God en de plicht van hen eisten. De gevluchte academici, die hun eigen taal niet konden spreken, spreidden een type eruditie en kennis tentoon dat in Oxford nooit eerder was gezien. En nu de leslokalen niet langer vol zaten met slimme jonge mannen die erop gespitst waren discussies te winnen, richtten de vrouwen hun aandacht gezamenlijk op de wereld.⁶ Ze waren geïnteresseerd in 'de werkelijkheid die de mens omringt – transcendent of anderszins', zei Iris.⁷ En ze hadden vragen. Massa's vragen.

Zo kwam het dat deze vier vrouwen hun bijzondere kijk op filosofie ontwikkelden. Filosofie als een aloude vorm van menselijk onderzoek, levend gehouden door duizenden jaren van gesprekken, die tot taak heeft ons collectief te helpen onze weg te vinden in een onmetelijke realiteit die ieder van ons overstijgt. Toen de jonge mannen terugkeerden uit de oorlog, met hun analytische methoden en hun minachting voor mysterie en metafysica, ontvingen onze vier vriendinnen hen met een gezamenlijk 'Nee!'

Wij begonnen ons eigen filosofische gesprek in de zomer van 2013. We ontmoetten elkaar in Genève, als twee leden van een kleine groep die was bijeengekomen om de aard van dromen beter te begrijpen. Elk van ons herkende in de ander een medefilosoof die hield van het obscure, het efemere en het dwarse, en die de neiging had om zonderlinge vragen te stellen. We ontdekten al snel dat we elkaar vonden in een gedeelde wanhoop over de

staat van de academische filosofie, een vakgebied waarin we allebei probeerden een eigen plek te verwerven. We wisten dat als we hierin wilden doorgaan, we een manier moesten vinden om op een meer betrokken, creatieve en open manier aan filosofie te doen. We waren het zat om te luisteren naar mannen die oreerden over boeken van mannen over mannen. En we wilden samen filosoferen, als vriendinnen. We gingen op zoek naar een verhaal dat ons kon helpen. En toen, op 28 november, stond er een brief in *The Guardian* met als titel ‘The Golden Age of Female Philosophy’. Hij was geschreven door ‘Mary Midgley’, een naam die we herkenden maar geen filosoof wier werk in de universiteitssyllabi stond of in de belangrijkste vakbladen werd besproken. In die brief zette ze de kale feiten uiteen van het verhaal dat je nu gaat lezen. Ze legde uit hoe zij en haar vriendinnen, Iris, Elizabeth en Philippa, hadden kunnen floreren in de filosofie, een vak dat berucht onherbergzaam is voor vrouwen, doordat de mannen op een cruciaal moment waren opgeroepen voor de oorlog.⁸ ‘Het probleem is natuurlijk niet mannen als zodanig,’ ging de brief verder, ‘want mannen hebben in het verleden heel acceptabele filosofie afgeleverd.’ Wat ze met een knip-oog leek te suggereren, was dat het onderhand tijd werd om te bekijken wat voor soort filosofie vrouwen hadden beoefend – en nog zouden beoefenen. De kosmos scheen ons precies bezorgd te hebben waar we om hadden gevraagd, recht voor onze neus. Voor we het wisten waren we vaste bezoekers van een seniorencomplex in een buitenwijk van Newcastle, op niet meer dan een paar kilometer van onze eigen woningen, waar we zaten te praten met Mary Midgley. Weggezonken in haar leunstoel vertelde ze over de auteurs van de boeken op haar planken alsof ze net de kamer verlaten hadden, en ze gaf ons artikelen, aantekeningen en knipsels mee van de stapeltjes die overal in haar kleine woonkamer op vensterbanken, meubels en het tapijt lagen: Collingwood, Joseph, Price, Wittgenstein, Austin, Ayer, Hare. Ze vertelde ons over haar vriendinnen, die nu allemaal dood zijn: Iris, Philippa en Elizabeth.

Eén ding dat Mary ons wilde laten begrijpen was ‘hoe het is om letterlijk in oorlog te zijn’. Er was ons destijds al een decennium lang voorgehouden dat we ‘in oorlog met het terrorisme’ waren; Mary hechtte eraan dat we het verschil zouden kennen. *Je doet niet wat je normaal zou doen; je bent niet waar je normaal zou zijn; je wordt van hot naar her gestuurd, overgeplaatst, beperkt in je mogelijkheden. Je familie en vrienden hebben ook moeten verhuizen, of zijn omgekomen of gewond of in gevaar. Je komt er moeilijk achter wat er precies gebeurt; de kranten zijn*

niet betrouwbaar, de radio zendt propaganda uit, brieven worden gecensureerd. Eten is schaars, benzine is op de bon, reizen maar beperkt toegestaan. De toekomst is onzeker. Je bent bang. Het is donker.⁹ Toen zij ons dat alles vertelde, presenteerde ze dat niet als herinneringen aan een vast en onveranderlijk verleden, maar als een levende achtergrond voor de filosofie die ze ons wilde meegeven. Filosofie is nodig in tijden van chaos, zei ze, en hier hadden we een theorie over het menselijk bestaan die door haar en haar vriendinnen was uitgewerkt terwijl ze sigaretten rookten om de honger te onderdrukken, buiten het luchtalarm loeide en de verduisteringsgordijnen het licht afschermden.

Nu de wereld probeert op te krabbelen na een pandemie en de realiteit van de klimaatcrisis onder ogen moet zien, is het misschien tijd om ons net als deze vrouwen na de Tweede Wereldoorlog af te vragen: wat voor een dier is de mens? Wat moeten we doen om goed te leven? Heeft de filosofie enig nut?

Na de oorlog koesterden de mannen aan beide zijden van het Kanaal een mensbeeld dat onze collectieve verbeelding nog steeds overheerst. De 'held' van de moderne filosofie is, schreef Iris, de 'telg van het wetenschappelijke tijdperk'. Hij is 'vrij, onafhankelijk, eenzaam, machtig, rationeel, verantwoordelijk en dapper, deze held van zoveel romans en boeken over moraal-filosofie'.¹⁰ Alleen is hij vervreemd van zijn eigen aard, van de natuurlijke wereld die zijn thuis is en van andere mensen. Voor ons, in deze tijd, hebben eenzaamheid en vervreemding een heel apart karakter gekregen. De technologische ontwikkeling van de afgelopen decennia wekt de indruk van een wereld die in al haar facetten voor iedereen te bezichtigen is: binnen een paar seconden toont onze computer ons het oppervlak van Mars, de binnenkant van een wespennest, de blauwdruk van een kernreactor. Maar terwijl we worden geconfronteerd met de overweldigende complexiteit van het menselijk bestaan, en we ons steeds vaker tevredenstellen met virtuele surrogaatversies van vriendschap, spel, liefde en menselijk contact, verzaken we collectief de taak waarvoor we staan. Liever vluchten we in de illusie dat een toekomstige generatie, kunstmatige intelligentie of de wetenschappelijke vooruitgang het wel voor ons zal oplossen. Maar zoals Mary het formuleerde: '[w]at er daadwerkelijk gebeurt, zal met zekerheid worden bepaald door menselijke keuzes. Zelfs de voortreffelijkste machines kunnen geen betere keuzes maken dan de mensen die worden geacht ze te programmeren.'¹¹

Wat we nu nodig hebben, is een beeld dat ons kan helpen onszelf op zo'n manier te begrijpen dat ons duidelijk wordt hoe het verder moet. Een beeld dat ons in staat stelt om de patronen in ons handelen en denken te onderkennen die kenmerkend zijn voor ons leven nu en in het verleden, en om zicht te krijgen op de mogelijkheden voor het veranderen van die patronen en van de mechanismen waarmee een dergelijke verandering kan worden bewerkstelligd. 'Ik heb "mensen" onder één noemer geplaatst met dingen als "katten" en "rapen",' schreef Elizabeth Anscombe in 1944, om te onderstrepen dat elke poging om onszelf te begrijpen als uitgangspunt moet hebben dat we levende wezens zijn.¹² Maar terwijl we het leven van rapen en katten alleen objectief – van buitenaf – kunnen bestuderen, moet het leven van mensen, juist voor mensen, van binnenuit worden bestudeerd. En als we inderdaad voor de taak staan om te ontdekken wat wij zijn, dan is dat iets waaraan we ons in gezelschap moeten wijden, zoals deze vrouwen dat deden: in collegezalen en kantines, theesalons en huiskamers, per post en in cafés, tussen luiers en baby's. Met als hun habitat een lappendeken van ommuurde tuinen, rivieren, kunstgaleries, vluchtelingenkampen en kapotgebombardeerde gebouwen.

Kijkend met de ogen van deze vriendinnen zien we een nieuw beeld verschijnen. Onze vertrouwde wereld wordt getransformeerd tot een rijke schakering van in elkaar grijpende patronen, bezet met culturele voorwerpen van metafysische kracht, wemelend van plantaardig, dierlijk en menselijk leven. En wij, de menselijke individuen wier levens helpen deze patronen en objecten te creëren en in stand te houden, worden wederom gezien als de diersoort wiens essentie het is om te bevragen, te creëren en lief te hebben. Wij zijn *metafysische dieren*. We maken en delen beelden, verhalen, theorieën, woorden, tekens en kunstwerken die ons helpen om samen een weg door het leven te vinden. Deze scheppingen zijn immens krachtig, omdat ze ons tonen wat de situatie is en was en tegelijkertijd nieuwe manieren aan de hand doen om verder te gaan. Ze laten ons zien dat datgene wat ons gedeeld verleden wordt altijd voorlopig is; het verleden wordt levend gehouden door getuigenissen en overlevering, en als zodanig is het veranderlijk en kan het gemakkelijk uit beeld raken of verloren gaan. Maar omdat het verleden een levend iets is, kunnen ontdekkingen die we nu doen onze geschiedenis beïnvloeden. We kunnen ons verleden anders bekijken – en we kunnen herschrijven wat er naar ons idee is gebeurd. Er wachten ons verschillende verledens.

We hebben dit verleden gereconstrueerd door fragmenten uit brieven, dagboeken, foto's, gesprekken, aantekenschriften, anekdotes en ansichtkaarten samen te voegen tot beelden. Die beelden vormen patronen, op hun plek gehouden door het belangrijkste patroon van allemaal: de zich ontvouwendende, met elkaar verweven levens van vier verbijsterend briljante vrouwen. We ontmoeten hen als tieners op de vooravond van een oorlog en volgen hen terwijl ze een plek proberen te vinden in een veranderend intellectueel en politiek landschap. We laten hen achter als ze eind dertig zijn, bezig het wereldtoneel te betreden: hun namen in druk en hun stemmen op de radio. Ieder van hen suggereert een verschillende manier om een leven te leiden dat is gewijd aan de taak om betekenis aan de wereld te geven. Ieder van hen vond verschillende oplossingen voor de praktische, intellectuele en psychologische problemen die zich voordeden bij het filosoferen als vrouw. En allen putten kracht uit hun vriendschappen met elkaar.

De levens van deze vrouwen belichten op hun beurt een contranarratief naast de gangbare geschiedenis van de twintigste-eeuwse filosofie. De helden ervan zijn niet A.J. Ayer, J.L. Austin en R.M. Hare, maar personages die je misschien niet kent: H.H. Price, H.W.B. Joseph, Susan Stebbing, R.G. Collingwood, Dorothy Emmet, Mary Glover, Donald MacKinnon en Lotte Labowsky. Dit contranarratief verbindt de hedendaagse filosofie met de grote speculatieve metafysici uit de negentiende en het begin van de twintigste eeuw, idealisten en realisten, die worstelden om de aard van waarheid, realiteit en goedheid te doorgronden voordat de filosofie door de wending naar linguïstische analyse haar blikveld versmalde tot de betekenis van de woorden 'waar', 'echt' en 'goed'. Het laat zien dat het stellen van metafysische vragen en het zoeken van antwoorden daarop een natuurlijk en wezenlijk deel van het menselijk bestaan zijn. Het verbindt schijnbaar abstracte en esoterische bespiegelingen met de urgente en reële ethische, praktische en spirituele vragen waarmee we allemaal in ons dagelijks leven worden geconfronteerd. Dwars door dit verhaal heen lopen de grote historische stromen van het denken: Plato, Aristoteles, Thomas van Aquino; Descartes, Hume, Kant, Hegel; Frege, Wittgenstein; Moore. En dan is er natuurlijk de enorme chaos van de twintigste eeuw die al deze levens en patronen overhoopgooit: het verhaal van vluchtelingen en migranten, moord en oorlog, dood en verwarring.

Het boek begint met een tafereel dat een filosofische vraag aan de orde stelt. Het is 1956 en Elizabeth Anscombe staat voor de dons van Oxford University en verklaart dat de voormalige president van de Verenigde Staten, Harry S. Truman, de man die het bevel gaf de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki te gooien, een massamoordenaar is en geen eredoctoraat moet krijgen. Bijna unaniem zijn de dons het met haar oneens en Truman wordt gehuldigd. Elizabeth verbaast zich: wat ziet zij dat deze mensen niet zien? Als zij geneigd zijn een man te eren die de dood van tienduizenden onschuldige mensen op zijn geweten heeft, zegt Elizabeth hun, dan zijn ze de weg kwijt. De filosofie van dit boek is een route in omgekeerde richting vanuit die plek.

Je kunt het lezen als een verhaal en daar een beeld van het menselijk bestaan van meenemen dat je helpt onze alledaagse wereld te zien zoals deze vrouwen dat deden: als iets verbazingwekkends en breekbaars dat voortdurende zorg en aandacht behoeft. En je kunt het lezen als een filosofisch betoog, een betoog dat de filosofie weer tot leven brengt. Als je kunt, moet je het samen met vrienden lezen.

PROLOOG

Trumans eredoctoraat

OXFORD
MEI 1956

*Elizabeth Anscombe neemt stelling –
Philippa Foot is iets op het spoor*

Elizabeth Anscombe neemt stelling

Op 1 mei 1956 riep het hoge klokgelui van St Mary's Church de dons van Oxford University meteen na de lunch naar de Old Bodleian Library,¹ al vier eeuwen lang een oord van mannelijke geleerdheid en geestelijk streven, dat nu, zo luidde het onbegrijpelijke bericht, belaagd werd door 'de vrouwen'.² Vanuit St John's, New College en Worcester repten de dons zich zuidwaarts over St Giles' omlaag, westwaarts over Holywell Street en oostwaarts over Broad Street, met wapperende toga's, habijten en kappen.³ Terwijl ze zich verzamelden op het plein voor Convocation House, draaide de geruchtenmolen op volle toeren. 'De vrouwen hebben iets bekookstofd voor de vergadering: we moeten [...] ze wegstemmen.'⁴

Een paar dingen stonden vast. De *vice-chancellor* (rector magnificus), Alic Halford Smith, had de Hebdomadal Council voorgesteld dat Oxford University een eredoctoraat zou verlenen aan de voormalige Amerikaanse president Harry S. Truman.⁵ De traditie schreef voor dat de voordracht zonder veel omhaal werd aangenomen door de 'Convocatie' (de raad waarin alle hoogleraren en docenten van de universiteit zitting hadden) en het eredoctoraat dan de maand erop werd uitgereikt tijdens Encaenia, de plechtige jaarlijkse herdenking van de stichting van de universiteit. Maar ditmaal... Hier eindigden de feiten en begonnen de geruchten, opgemaakt uit halve zinnen. De voordracht, zo werd gezegd, zou worden betwist door 'de vrouwen'.

De dons van St John's waren hiernaartoe gekomen met één enkele missie: 'hen wegstemmen'.⁶ Nu liepen ze druk in het rond om uit te zoeken welke vrouwen het waren. Natuurlijk was Somerville weer het broeinest. Het goddeloze Somerville, een college voor bollebozen (of, volgens sommigen, 'blauwkousen').⁷ In All Souls waren de gemoederen opgezweept door een gevoel van onrechtvaardigheid: het was toch zeker 'volstrekt onbestaanbaar om Tru-

man te gaan STRAFFEN!'; 'Dit is belachelijk, je kunt iemand niet verantwoordelijk stellen omdat "zijn handtekening onder het bevel staat".' Aan de eettafels van New College was de algemene opinie dat 'die daad' weliswaar 'een vergissing' was, maar moest worden beschouwd als 'een incident, om zo te zeggen, in een carrière'.⁸ Al was er dan, overwogen sommigen, weinig anders bekend over Trumans carrière. Als je het woord 'Truman' hoorde, gingen je gedachten onwillekeurig meteen naar 'Hiroshima' en 'Nagasaki'.

Nu, in Convocation House, dromden de dons de kamer binnen, een middeleeuwse vergaderzaal die veel weg had van een kleinere versie van het Lagerhuis. Alle ogen zochten de banken bij de ingang (waar de vrouwen altijd zaten) af naar de onruststoker. Daar zat ze, kalm en zwijgend op haar plek: Miss Elizabeth Anscombe.

Achter de schermen waren niet alleen de proctors en de wardens, maar ook de decanen en de censors van de universiteit, in rep en roer. Had ze een groep medestanders geworven? Ze zei van niet, maar konden ze daarop vertrouwen?⁹ Universiteitsfunctionarissen hadden naarstig statuten uitgeplozen en naar precedentes gezocht omdat de procedure voor het afhandelen van zulke protesten niet bekend was; niemand kon zich een eerder geval herinneren. Vice-chancellor Alic Halford Smith stond op het punt met pensioen te gaan en had zijn vervanger, John Masterman, gevraagd om de vergadering in zijn plaats voor te zitten.¹⁰ Masterman moest zich de kneepjes van het vak nog eigen maken en toen hij de kap van zijn toga rechte trok en aanstalten maakte om in zijn zetel plaats te nemen, was hij nog steeds een tikkeltje onzeker over de procedure. De agenda was overvol: de status van het Griekse Nieuwe Testament binnen het doctoraal theologie moest worden besproken, de Hebdomadal Council stond te popelen om zijn voordracht voor Trumans eredoctoraat, die al een jaar was uitgesteld, erdoorheen te drukken en nu kwam 'Miss Anscombe' met haar ergerlijke bezwaar dat op een beschamende vertoning kon uitlopen.¹¹ Ze had nog meer verwarring gesticht met haar verzoek om de vergadering in het Engels te mogen toespreken in plaats van in het Latijn (hoewel haar Latijn perfect was).¹²

Het ging er Masterman allereerst om 'te voorkomen dat de naam van de universiteit door het slijk werd gehaald'.¹³ Journalisten lagen op de loer, gespist op sappige verhalen. Het leed geen twijfel dat er 'een schandaal' dreigde. Miss Anscombe was de proctors allang een doorn in het oog. Ze stond erom bekend dat ze in een lange broek op colleges verscheen: kleding die

volgens de universiteitsstatuten voor vrouwen verboden was. Groot was dan ook de opluchting toen ze opstond en onder haar toga een rok en in kousen gestoken benen zichtbaar waren.¹⁴

Er leek een soort van stilte neer te dalen terwijl Miss Anscombe zich naar de lessenaar begaf, en de op fluisterton uitgesproken geamuseerde of spottende commentaren verstomden toen ze begon te spreken. Haar tamelijk sjofele uiterlijke verschijning (lang sluike haar, schoon gezicht, geen make-up, vormloze kleren) kreeg tegenwicht van haar welluidende stem, die vol en laag was. ‘Ik ben vastbesloten mij te verzetten tegen het voorstel om Mr Truman hier in Oxford een eredoctoraat te verlenen.’¹⁵ Ze was zenuwachtig, maar ze sprak duidelijk en langzaam.

‘Nu is het zo dat een eredoctoraat niet wordt verleend wegens verdienste, maar veeleer, om zo te zeggen, omdat iemand een bijzonder vooraanstaand persoon is, en het zou dwaas zijn om na te gaan of een kandidaat het verdient om zo’n vooraanstaande positie te hebben. Daarom is de vraag of die en die een eredoctoraat zou moeten krijgen gewoonlijk niet relevant.’ Mogelijk ging er een zichtbare ontspanning door de zaal toen ze deze ogenschijnlijk geruststellende woorden uitspraak. ‘Een heel vooraanstaande persoon zal slechts zelden ook een beruchte misdadiger zijn,’ ging ze verder, ‘en als hij toevallig een niet-beruchte misdadiger mocht zijn, zou het naar mijn idee ongepast zijn daar de aandacht op te vestigen.’ Een paar van de aanwezigen stonden zichzelf wellicht toe met haar mee te glimlachen. ‘Alleen in het zeldzame geval [o nee, dus toch!] dat een man over de hele wereld bekend is door een daad waarvoor hij alleen uit kruiperigheid zou kunnen worden vereerd, kan de vraag een zekere relevantie krijgen.’ Haar woorden en de strekking ervan sloegen in.

Terwijl Miss Anscombe haar betoog voortzette, spanden de verzamelde dons zich in om haar argumentatie te volgen. Ze wilde niet betwisten dat Trumans daad ‘vrijwel zeker een groot aantal levens had gered’. Noch dat daardoor een vreselijk vooruitzicht was voorkomen: ‘[v]ele soldaten aan beide zijden zouden zijn gesneuveld, de Japanners [...] zouden de krijgsgevangenen hebben afgeslacht, en onder hun burgerbevolking zouden tallozen zijn omgekomen door “gewone” bombardementen’. Ze beschouwt pacifisme als ‘een dwaalleer’. Ze is niet tegen de doodstraf. En toch houdt ze eraan vast: Trumans daad komt neer op ‘moord’, hij heeft ‘een paar bloedbaden’ op zijn naam.

Soms lijkt ze het voormalige staatshoofd schandelijke beledigingen naar

het hoofd te slingeren: ‘een heel middelmatig iemand kan afgrijselijke dingen doen zonder daardoor een indrukwekkend persoon te worden’, ‘iedere dwaas kan een zo grote schurk zijn als hem uitkomt’, ‘je kunt niet goed zijn of doen wanneer je dom handelt’.¹⁶ Ze vergeleek hem met de grootste booswichten uit de geschiedenis: ‘Als u hem deze eer toekent, welke Nero, welke Djenghis Khan, welke Hitler of welke Stalin zal er dan in de toekomst niet geëerd worden?’¹⁷ Op een gegeven moment gebruikte ze het woord ‘slager’.¹⁸

John Masterman werd steeds ‘bozer’ terwijl het ‘vrouwelijke lid’ haar ‘onbehouden toespraak’ hield. Na een blik door de zaal te hebben geworpen was hij er zeker van dat ‘de vrouwen’ bij een stemming zouden worden verslagen. Maar hoe kon de zaak worden afgehandeld zonder dat de universiteit door het slijk werd gehaald? De pers zou zich ‘begrijpelijkerwijs op het incident storten’, en dan zouden hij en Oxford zich schuldig hebben gemaakt aan ‘onhoeffelijk gedrag’ jegens president Truman, die juist eregast was. Masterman speelde met het idee de vergadering te schorsen voordat er gestemd kon worden.¹⁹

Miss Anscombe begon haar toespraak af te ronden. ‘Protesten door mensen die geen macht hebben, zijn tijdverspilling,’ zei ze. Ze sprak nog steeds langzaam en rustig. ‘Ik grijp dit niet aan als een gelegenheid voor een “symbolisch protest” tegen de atoombom; ik teken bezwaar aan tegen ónze daad om Mr Truman een eredoctoraat te verlenen, aangezien men zich door lofprijzing en vleierij medeschuldig kan maken aan een slechte daad.’²⁰ Toen ze naar haar stoel terugliep, was het stil. ‘Geen mompeling, geen geritsel, zelfs geen veranderde gelaatsuitdrukking.’²¹

Het was aan Alan Bullock, als lid van de Hebdomadal Council, om de voordracht te steunen. Al leek het verzamelde gezelschap volkomen onverstoort, ²² Bullocks krachtige mannenstem en Yorkshire-accent hadden wellicht toch een geruststellende uitwerking. ‘Wij keuren de daad niet goed,’ zei hij, waarbij zijn ‘wij’ de bedaarde mannelijke commissieleden om hem heen omvatte en aldus prettig de orde herstelde; ‘nee, wij denken dat deze “een vergissing” was.’²³ Desalniettemin, vervolgde hij, zijn er veel verzachtende omstandigheden: ‘Truman heeft de bommen niet in zijn eentje gemaakt, noch besloten ze te gebruiken zonder anderen te raadplegen.’ Bullock sprak met het gezag van een historicus; hij had onlangs de eerste biografie over Hitler geschreven.²⁴ Nee, Truman ‘was alleen verantwoordelijk voor de

handtekening'.²⁵ Wat Truman gedaan had, leek hij te suggereren, was slechts een kwestie van het papierwerk afhandelen. Bullock, die het kort hield, concludeerde: 'Een dergelijke daad is, alles welbeschouwd, slechts één episode: een bijkomstige, zouden we kunnen zeggen, in een carrière. Truman stond aan de goede kant.'²⁶

Uiteindelijk, en ondanks zijn bedenkingen, deed Masterman wat hij moest doen. Hij legde het voorstel voor aan het huis door te zeggen: '*Placet ne vobis, Domini Doctores? Placet ne vobis, Magistri?*' Als iemand 'Non placet' had geroepen, zou hij verplicht zijn geweest een formele stemming uit te voeren, maar tot zijn opluchting klonken er geen kreten – althans geen die hij niet wilde horen. Miss Anscombe en haar eventuele medestanders moeten niet op de hoogte zijn geweest van de procedure, dacht hij opgelucht. Na een seconde of twee stilte noteerde hij het besluit als unaniem aangenomen.²⁷

Nadat de vergadering was beëindigd heerste er onder de aanwezigen verwarring over waar ze nu precies getuige van waren geweest. Was Miss Anscombe een verkapte pacifist? Was het een soort rooms-katholiek protest geweest? Wat voor soort 'hooggestemde' nonsens was dit?²⁸ Hadden 'de vrouwen' de hele zaak in scène gezet voor vooralsnog onbekende doeleinden? Begreep de 'doldrieste vrouw' niet hoever de Japanners destijds bereid waren te gaan in de oorlog?²⁹ Sommigen waren ervan overtuigd dat Miss Anscombe geheel alleen had gestaan, maar anderen wisten zeker dat ze medestanders hadden gezien of gehoord. Had Miss Hubbard (met haar wat denkelijke reputatie) van St Anne College geen hand opgestoken? Mrs Foot van Somerville – sommigen durfden te zweren dat zij iets had laten horen.³⁰ EENZAME OPPONENT luidde de kop in *The Manchester Guardian* de volgende dag; ondanks al Mastermans inspanningen had de pers er ten slotte toch lucht van gekregen.³¹ Meer verzet was er niet geweest, aldus het verhaal, maar de week erop stond er een ingezonden brief van een zekere M.R.D. Foot in de krant die dat tegensprak.³² Miss Anscombe had niet alleen gestaan. Een paar stemmen, gemakshalve gemist door Masterman, hadden volgens de brieveschrijver 'Non placet' gezegd.

Het nieuws van de 'eenvrouwscampagne' ging de Atlantische Oceaan over, belandde op de pagina's van de *The New York Times* en was voor een journalist aanleiding om Harry Truman te vragen wat hij van Miss Anscombes bezwaar vond. Truman antwoordde: 'Ik heb de beslissing genomen op basis van de feiten zoals die op dat moment voorhanden waren, en als ik het opnieuw zou moeten doen, deed ik het precies hetzelfde.'³³ Toch had hij op de

vooravond van de Conferentie van Potsdam, na de ‘totale ruïne van het veroverde Berlijn’ te hebben aanschouwd, in de beslotenheid van zijn dagboek geschreven: ‘Ik dacht aan Carthago, Baalbek, Jeruzalem, Rome, Atlantis, Peking [...] [aan] Scipio, Ramses II [...] Sherman, Djenghis Khan [...]. Ik vrees dat machines een paar eeuwen op de moraal voorliggen en dat wanneer de moraal de achterstand heeft ingehaald er niets meer voor haar te doen is.’³⁴

Op 20 juni was het incident in Convocation zo goed als vergeten toen Mr en Mrs Truman in de Founder’s Library van New College werden gefêteerd met een perzik-champagnecocktail. Wat later begaf Truman, uitgedost in een zwartfluwelen baret en paarse toga, zich naar het door Christopher Wren ontworpen Sheldonian Theatre voor de uitreikingsceremonie. Twaalfhonderd mensen drongen naar binnen. Het applaus duurde drie minuten toen de Earl of Halifax, *chancellor* van de universiteit, verkondigde: ‘Harricum Truman, Doctoris in Jure Civili’ (doctor in het burgerlijk recht). Alle zes klokken van St Mary’s werden geluid.

Die avond organiseerde Christ Church het jaarlijkse ‘Gaudy Dinner’ (uitsluitend voor mannen, avondkleding verplicht, genoemd naar het Latijnse woord *gaudium* oftewel ‘vreugde’), en Truman streek neer op zijn ereplaats aan de *High Table*, met reeksen bisschoppen, ridders, lords, ambassadeurs en earls aan zijn linker- en rechterzijde. Ze smulden van zeven gangen: *Pâté Maison*, *Tortue Claire*, *Escalopes de Saumon Granville*, *Mousse de Caneton Aylesbury*, *Selle d’Agneau*, *Coupe Hélène*, gevolgd door *Pailles au Parmesan*.³⁵ En uit de kelders: *Sercial Madeira*, *Bernkasteler Lay 1953*, *Château Certan de May*, *Louis Roederer N.V.*, *Cockburn 1935*, *Segonzac Fine Champagne 1924*.³⁶ Toen hij daarna over de binnenplaats naar de uitgang liep, riepen studenten hem vanuit hun ramen toe: ‘Give them hell, Harricum!’³⁷

Philippa Foot is iets op het spoor

Zeventien maanden later, in oktober 1957, was heel Somerville College geveld door de griep. Philippa Foot, de filosofiedocent van het college, hield het bed in Park Town 16, een warme kruik, een stapel zakdoeken en een doos dure bonbons (deel van haar dagelijks voedsel) bij de hand.³⁸ Ze was gewend om onder de donsdeken te werken, aangezien ze haar laatste jaar als ba-

chelorstudent Miss Bosanquet grotendeels aan bed gekluisterd was geweest vanwege de terugkeer van een kinderziekte. Nu zette ze zich aan het schrijven van een heel belangrijke brief.³⁹ ‘Beste Janet,’ begon ze.

De geadresseerde was Mrs Janet Vaughan, een hematoloog en *principal* van Somerville College. Twaalf jaar eerder, in de week dat president Truman was geïnformeerd over het bestaan van de atoombom, was Janet Vaughan naar eigen zeggen ‘ bezig geweest wetenschap in de hel te bedrijven’.⁴⁰ Ze was door de Medical Research Council naar het pas bevrijde concentratiekamp Bergen-Belsen gestuurd om te adviseren hoe mensen die op de rand van de hongerdood stonden veilig gevoed konden worden.⁴¹ Nu was ze teruggekeerd naar Oxford om onderzoek te doen naar de effecten van straling op het menselijk skelet. Ze zou daarin spoedig worden gezien als een wereldwijde autoriteit.⁴²

‘Wanneer de griep is gezakt,’ schreef Philippa, ‘kan ik dan bij je langskomen om Elizabeth Anscombes toekomst te bespreken?’ Ze probeerde haar kriebelige handschrift leesbaar te houden, maar de griep en de kussens zaten haar in de weg. Ze voelde zich erg slap. Maar ze ging verder. Miss Anscombe zoekt een baan en ‘Somerville is precies de juiste plek voor haar’. Ze is ‘op dit moment waarschijnlijk de beste algemeen filosoof (zij het niet de beste logicus) van de universiteit. Ik betwijfel of er in het hele land een beter iemand te vinden is – afgezien dan van Russell en G.E. Moore, die niet meer werkzaam zijn. We hebben hier nooit eerder een vrouw gehad met zulke filosofische capaciteiten.’

Elizabeths huidige aanstelling aan Somerville liep ten einde. Samen met Isobel Henderson, het staflid Oude Geschiedenis van het college, had Philippa een plan gesmeed om Elizabeth op Somerville te houden, ook al was er geen functie beschikbaar en geen geld om een nieuwe te financieren. Ze herschikte haar kussen alvorens haar idee aan het papier toe te vertrouwen.

‘Dit lijkt maar tot één conclusie te leiden: óf we slagen erin de baan op te splitsen óf ik moet ontslag nemen. Alleen wil ik niet met ontslag. Ik heb nooit minder met ontslag gewild dan op dit moment, nu ik denk een vruchtbare invalshoek in de moraalfilosofie op het spoor te zijn.’ Maar hoe geweldig ze het ook op Somerville vindt, vervolgde ze, ‘als er geen andere uitweg is, zal ik ontslag moeten nemen, want Elizabeth buiten de deur houden is iets wat me van mijn laatste greintje zelfrespect zou beroven’.

Zo ging de brief verder, bij elkaar tien kantjes waarin ze door de mist van haar ziekte heen haar boodschap probeerde over te brengen. ‘Over één ding